

מגדל של קאסל

אופרה חדשה של יוסף טל קיבלה ביקורות פושרות

הגיבור של החלק השני של האופרה (וחילוף התפאורה נמשך כ-45 דקות בין המערכות, כדי לבנות רצפה משופעת) הוא המלחין, האמור לכתוב יצירה לזכר המגדל. הוא נראה כמו ג'וזף בויס, חוץ מהקלידים המצוירים על בגדיו. הוא מדבר אנגלית, ומסביד לכל האחרים שהמגדל שנבנה ונהרס היה התחליף לקשר אמיתי, ואילו זה יכול להיות מושג רק באמצעות האמנות. הוא אומר על המוסיקה שלו: "הצליל שלי אינו קיים בנפרד מהמשמעות. צליל טוב" או "דע' לשעצמו הוא לא עוד רלוונטי". אבל זה עוד לא הכל. הרגעים האחרונים של האופרה מיוחדים להשמעת יצירתו של המלחין.

זוהי רביעיית מיתרים. לפני שהיא מבוצעת (וזה רביעייה קיימת של טל, בגידיסה מקוצרת) מכריז הכרוז שעתה יושמעו דבריו של המלחין. דמות המלחין שעל הבימה מוציאה נייר מכיסה, ומן הרמקולים נשמע קולו המוקלט של טל עצמו, בקריאה ולא בשירה, והוא מסביד לקהל שרק האונה פעילה יכולה להפוך את היצירה האמנותית למשהו בעל ערך ומשמעות. אחד כך שרה המקהלה על כך שהמגדל קרס ונפל, ודק האמנות יכולה למלא את מקומו של מגדל האשליות הזה. הופעתו של המלחין כגיבור האופרה של עצמו יש בה מידה מסוימת של היעדר צניעות. אם אירד וניה עצמית היתה מכוונת כאן, הרי שהיא לא באה לידי ביטוי. באשר להפקה - לא אתייחס למוסיקה, אלא לצד התיאטרוני שבעניין. הבימוי היה רוגמה מובהקת של עבודת אנשים שלא חלות עליהם שום מגבלות, לא תקציבית ולא של טעם טוב.

הביקורות בברלין היו מנומסות. בעיקר כלפי טל, שנהגה בברלין ממעמד מכובד הרבה יותר מזה שהוא זוכה לו בישראל. אבל הן לא חסכו מילות ביקורת ממעשה ההתרפקות העצמית של הצגת האופרה הזאת.

אחרי שהפילהרמונית ו"הבימה" נסעו מברלין, נותר שם המלחין הישראלי יוסף טל. טל, שלמד מוסיקה בברלין לפני שעלה לארץ, משתלב בפסטיבול ברלין בנושא הכללי "מוסיקה בגלות". מלבד אופרה מיוחדת שהוזמנה עליידי הפסטיבול לציון 750 השנה, השמיטה הפילהרמונית את הסימפונייה הרביעית שלו, שנכתבה ליובלה, ובמוזיאון הכלים בוצעו יצירות קאמריות שלו. טל היה בהחלט הגיבור הישראלי בפסטיבול ברלין.

את העניין הרב עוררה כמובן האופרה שלו, "המגדל". התיאטרון של קאסל, שאינו הגדול או העשיר בערי גרמניה, השקיע בהפקת האופרה הזאת את מירב המשאבים. שני כימאים, שונבאום ווינטר, ומעצב התפאורה, אברהארד מתיאס, בנו חלל המתוחם עליידי מראות העולות, יורדות או זזות לצדדים, ומערכת התאורה חשפה וצבעה את הבימה בחלקיה או בשלמותה. הצופה לא יכול היה שלא לדאות כמה ההפקה הזאת עלתה.

הליברית, שנכתב עליידי הנס קלר (דבר יוצאי דופן לגבי טל, שאת רוב האופרות שלו כתב עם ישראל אלייזו) מספר, כצפוי, את מעשה מגדל בכל המורדני. מכיוון שבמגדל בכל מדובר, הרי המלל המושד הוא בגרמנית ובאנגלית. זה פרויקט ביך לאומי, והמנהיג מכריז עליו בנוכחות נציגי מדינות אחרות. מדובר במדינת משטרה, ויש גם קשר לפוצץ את המגדל. חוץ מזה יש אמא ואבא וילד, ונערה נוצריה ונער יהודי המבלים יחד במיטה, בעוד אבותיהם משוחחים ביניהם למטה על הבימה כאמצעות טלפונים ציבוריים. יש גם דו־שיח בין דב למרען, שניהם בכיסאות־גלגלים, משוּם־מה על נושאים ברזמו של עולם המרע, הרת והאמנות. המגדל מתפוצץ, כצפוי, ואו חוגגים את זכרו: הארכיטקט שתכנן אותו, הצייר שצייר אותו ואת התפרקותו (וזוכה לביקור של פורץ שהוא, במפתיע, האלוהים בכבודו ובעצמו).

מגולדמארק ועד טל

המנצח היהודי, יליד הונגריה, אדם פישר, ניצח השנה על הבכורה העולמית של האופרה, "המגדל" מאת יוסף טל. ישראל דליות נפגש איתו.

שמו לא היה ידוע אצלנו עד שהגיע, בשבוע שעבר, לניצח על שלושה קונצרטים עם התזמורת הפילהרמונית. ארט פישר, המנצח היהודי, יליד הונגריה, בן 38, הוא מנצח עם חוש מפותח לרייקנות צלילית וריתמית ורגישות לאיזון תזמורתי. הוא מדבר בפשטות ובחביבות מעוררות פליאה. ללא גינוני השיבות עצמית. מכהן כיום כמנצח-אורח קבוע באופרה הממלכתית הווינאית (מהיוקרתיות בעולם), מנהל מוסיקלי של האופרה התזמורת בקאסל (גרמניה) ושל פסטיבל היידן באייזנשטארט (אוסטריה) - בארמון נסיכי אסטרעאזי, שבו פעל "פפה" היידן. הוא מנצח בקביעות בכוראפסט. לא מכבר הקליט את האופרה "כחול הוקן" מאת בארטוק, עם סולנים והתזמורת הלאומית ההונגרית, בשביל סי.בי.אס. ובהפקת טלוויזיה לערוץ השני של ה"בי.בי.סי" עם סולנים אנגליים והפילהרמונית הונגרית. התל גם בהקלטת כל הסימפוניות של היידן עם התזמורת האוסטרית-הונגרית, באלם עם האקופטיקה המקודית (באייזנשטארט) מימי היידן. לאחר ביקורו בארץ יצא לניצח בהמבורג ומשם לבוראפסט להקליט את המחולות הסלאבונים של רבוצ'אק ולסדרת קונצרטים עם הלאומית ההונגרית לפני צאתו עם התזמורת לסיור ביפאן (יצירות מאת בארטוק, קוראי והיידן).

פישר נולד למשפחה עניפה של מנצחים. "אומדים שאין מוסיקאים במשפחתנו, אלא רק מנצחים. אבי בן 86 היה שנים רבות מנצח פעיל באופרות ובקונצרטים. רוזי ובן-דודי הם מנצחים וכמוכן אחי הצעיר איבאן העובר כיום כעיקר כאנגליה. בכוראפסט אנו מתגוררים עדיין באותה רירה ממול בית-האופרה המפורסם. מקום בו נולדתי. לשם אני בא לפחות שלוש פעמים בשנה. בגיל 7 ניצחתי על מקהלת ילדים וכעבור עשר שנים על אופרת הנעורים של מוצארט. בכספין ובסטינה". כבן 19 עזבתי לווינה ללמוד באקרמיה. כיום יש לי שתי אזרחויות - הונגרית ואוסטרית".

הזמנה המפתיעה לניצח על הפילהרמונית הישראלית שימחה אותו. מיד ביטל הופעות כרי להתפנות. "מהו שנים שאני מצפה להזדמנות לניצח בישראל. שמעתי את הפילהרמונית בביקורה בגרמניה, לפני שש שנים, בניצוח ליואנר ברנשטיין, וכן בכמה מהקלטותיה. לאחרונה הגיעו אלי הרי הצלחתה הסנסציונית, עם זובין מהטה, בקונצרט בכוראפסט. קרובים וידידים, שחיכו לתזמורת למעלה מעשרים שנה, סיפרו שהתגובות בעתונות ובקהילה המוסיקלית היו בלתי רגילות".

בהפוגה בחזרות בהיכל התרבות עלה פישר לסיור חטוף בירושלים. עם בואו לעיר ביקש מיד לפגוש את המלחין טל המתגורר בבירה. בפסטיבל ברלין, בספטמבר השנה, הוא ניצח על הבכורה של האופרה שלו "המגדל", שפתחה גם את העונה בקאסל. "זוהי החוויה הגדולה ביותר כעבודתי המוסיקלית עד כה", מספר פישר בהתרגשות. "מרוע? היות ואיני מנצח על יעלים קרובות, על יצירות חדישות כה טובות. מה שטל מבטא באופרה זו, בכנות ומאור מרגש". הליברית של הנצן קלר עוסקת בתופעת חוסר הקומוניקציה בין בני-אדם ובשאלה הניצחית: מהו תפקידה של המוסיקה כשפה אוניברסלית והאם היא יכולה לתרום להכנה בין דוברי שפות שונות. במערכה השנייה נבנה, על הריסות מגדל בבל, אולפיקונצרטים חדש. "מסר יפה וחזק. במיוחד כשהמדובר במלחין שעבר כבר את גיל ה-75". יש אימה עתיקה שאם מישהו מסוגל לשריב בצעירותו זה טבעי. אבל מי ששר כה משכנע בויקנתו הוא רביאמן אמיתי. טל הוא מלחין חכם ואיריאליסט. ניסינו כמיטב יכולתנו לשרת באמונה את רעיונותיו. כשניצחתי על האופרה חשתי, שאם יוצר כמו טל, שהתנסה במצבים טראגיים וקשים בחייו, נשאר כה נלהב ומאמין, הרי שהוא אישיות מוסיקלית נדירה. זה מה שקסם לי במיוחד. המוסיקה מצוינת ועשירה. מלאת רמיון ולא מסוככת. כתובה נהדר לקולות ולתזמורת. מלחין מקצועי למופת שאינו מחבר דבר מיותר או חסר משמעות. יש לו חוש מצויני לבימה ולצורה האופראית. הוא זקוק, כמוכן, למפיק ולבמאי מוכשרים".

בישראל לא מכירים את האופרות החדשות שלו - אני מעיר. "שמעתי שאין לכם עדיין בית-אופרה המסוגל להעלות אופרות של טל. באמת מצער". איך הגיב הקהל בגרמניה?

"בברלין נתקבלה האופרה בחיוב ובאהרה גלויים. בהצגה הראשונה בקאסל היו לנו, מסיבות בלתי צפויות, תקלות טכניות עם התפאורות שלא הגיעו בזמן מברלין. הקהל, ברובו, קיבל בהכנה את ההפסקות הארוכות בין החלקים. האופרה הוצגה תשע פעמים למנויים ולקהל הרחב. בשנה הבאה תבוצע לראשונה בהמבורג אופרה חדשה של טל 'הגן'. ברעתי לבוא לשמוע". פישר ניצח בהקלטת בכורה של האופרה "מלכת שבא", מאת קרל

גולדמארק, שהיתה פופולארית בתחילת המאה. ביצוע שזכה בשבחים והעלה את קרנו כפרשן מובהק של המלחין היהודי יליד הונגריה, שחי ופעל בווינה ומת שם ב-1915. גולדמארק היה יריד-מקורב של ברהמס והמורה של סיבליוס. "הוא מלחין חשוב, אבל נשכח ומוזנח, שאינו זוכה לשימת הלב שהוא ראוי לה. צריך לעשות משהו בנידון. הפסטיבל הבינלאומי השנתי באייזנשטארט, שאני מנהל, יוקרש בשנים הבאות למלחינים שחיו ויצרו באיזור זה של אוסטריה, ליד הגבול ההונגרי. בשנה הבאה - ליסט ובעוד שנתיים, לפי המתוכנן, נבצע את כל היצירות התזמורתיות והקוליות של גולדמארק. גם שירים, קטעים לפסנתר וכמה אופרות וכמוכן את 'חתונה כפרית', הקונצ'רטות לכינור ו'מלכת שבא'. כעת בורקים מה ניתן לבצע. גולדמארק היה יהודי טוב ונאמן כל חייו. השפעתו בזמנו היתה רבה. הוא יצר מוסיקה טובה, יפה ומקורית".

"בישראל במעט ואין מבצעים אותו. האם היית מוכן לניצח בירושלים על 'מלכת שבא', אולי בפסטיבל ישראל?"
"כמוכן. בשמחה רבה. רעיון נפלא", משיב פישר בעיניים זוהרות מהתלהבות. "מדובר באופרה יפהפיה, הרושית זמרים מעולים, עם קולות שאינם כה מצויים. קשה לגייס צוות מתאים אבל זה בהחלט אפשרי. זהו מלחין הזקוק לפרשנים קפריניים ומסורים המוכנים למאמץ עילאי. יש כאלה. באוסטריה מתייחסים לגולדמארק כאל הונגרי. בהונגריה יודעים שהוא הונגרי אבל דואים בו אוסטרי. אין ארץ שאימצה אותו והעניקה לו חסות. טבעי וכדאי לבצע את יצירותיו בישראל ולאפשר לקהל להכיר. מרוע לא להתחיל עם 'מלכת שבא' הרמטית והכובשת?".

ישראל דליות